

УДК 342.9. (075.8)

О.І. ЯРЕМЕНКО, кандидат наук з державного управління, доцент**ІНФОРМАЦІЯ ЯК ОБ’ЄКТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ**

Анотація. Щодо проблеми правового регулювання права власності на інформацію в системі цивільно-правових та адміністративно-правових відносин в Україні.

З прийняттям Верховною Радою України Закону “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки” відбулося законодавче закріплення одного із головних пріоритетів української держави – прагнення побудувати інформаційне суспільство [1]. У зв’язку з переходом до нового цивілізаційного етапу розвитку здійснюються заходи щодо трансформації багатьох традиційних правових, економічних, соціальних та політичних інститутів, в тому числі права власності.

Власність, як економіко-правова категорія, завжди була основою розвитку цивілізації. Її суть полягає в належності тих чи інших благ особі чи особам, які забезпечують певні життєві потреби. Економіка аграрного та індустріального суспільства базувалась на праві власності на майно, оскільки в її основі знаходилось матеріальне виробництво. Динаміка суспільного та технічного прогресу призвела до необхідності поширення режиму права власності на нові об’єкти, зокрема, наприкінці ХІХ століття Бернською конвенцією про охорону літературних і художніх творів та Паризькою конвенцією про охорону промислової власності були закладені основи права інтелектуальної власності.

Розвиток інформаційного суспільства обумовив необхідність юридичного закріплення, поряд з правом власності на майно та інтелектуальною власністю, права власності на інформацію, що актуалізує наукові дослідження в цій сфері.

Окремі проблеми, пов’язані із інформаційною власністю досліджуються в працях Агапова А.Б., Андрощука Г.О., Арістової І.В., Батуріна Ю.М., Баранова О.А., Бачило І.Л., Брижка В.М., Венгерова А.Б., Вінник О.М., Гаврилова Е.П., Дзери О.В., Калюжного Р.А., Копилова В.О., Кохановської О.В., Крупчана О.Д., Лопатіна В.Н., Луця В.В., Ракітова О.І., Рассолова М.М., Швеця М.Я., Шишки Р.Б., Щербини В.С., Ярочкіна В.І. та ін.

Метою даної статті є аналіз проблеми законодавчого закріплення в Україні права власності на інформацію, а також його об’єктного складу.

Право власності на інформацію має важливе практичне значення, перш за все для економічного розвитку держави. Поява економіки нового типу, яка отримала різноманітні назви: “інформаційна економіка”, “інформаційна індустрія”, “нова економіка”, “економіка знань”, “невагома економіка” і яка включає в себе виробництво знань, поширення інформації, створення сучасних комунікаційних систем, індустрію переробки і передачі інформації, індустрію реклами та інформаційного сервісу, довідкове та бібліотечне обслуговування, галузі, пов’язані з банківською діяльністю і страхуванням тощо, передбачає обіг інформації в комерційному обороті.

М. Кастельс в ґрунтовному дослідженні інформаційного суспільства прийшов до висновку про виникнення нової технологічної парадигми, побудованої навколо інформаційних технологій та формування нової інформаціональної глобальної економіки. Він стверджує, що економіка нового типу є інформаціональною внаслідок того, що продуктивність і конкурентноздатність залежать в першу чергу від здатності генерувати, обробляти і ефективно використовувати інформацію, що базується на знаннях.

Глобальність економіки проявляється в основних видах економічної діяльності, таких як виробництво, споживання і циркуляція товарів та послуг, а також їх складових (капітал, праця, сировина, управління, інформація, технологія, ринки) [2, с. 81].

О. Ракітов ще наприкінці 1980-х років передбачав, що перехід до інформаційного суспільства базується на перетворенні виробництва і використання послуг і знань в найважливіший продукт соціальної діяльності [3, с. 73].

М. Кристофер зазначає, що в інформаційному суспільстві значно зростає сектор послуг інформаційних товарів, а не матеріальних, як раніше. Він пише: “Сьогодні більшість людей у більшості розвинутих економіках світу нічого не виробляють такого, щоб можна було фізично зважити: засоби комунікації, програмні продукти, рекламу, фінансові послуги. Вони торгують, пишуть, планують, просувають продукти на ринку. Дуже рідко вони щось виробляють” [4, с. 57].

Д. Тапскотт у своїй праці “Електронно-цифрове суспільство”, підкреслюючи роль знань в сучасному економічному розвитку, наводить, як приклад, фірму “Майкрософт”, яка, не будучи власником землі, засобів виробництва, сировини, нерухомості та вироблених товарів, має ринкову вартість більшу ніж підприємства “Дженерал моторс” чи “Ай-Бі-Ем” [5, с. 7].

Є. Вартанова притримується думки про те, що однією із важливих характеристик сучасної економіки є перетворення нематеріального ресурсу – інформації – в ресурс економічний, який в значній мірі визначає добробут суспільства і окремих громадян. Інформація все більше набуває споживчих якостей, а основні сектори економіки стають пов’язаними із інформаційно-комп’ютерними технологіями [6, с. 23].

В. Брижко, досліджуючи проблеми електронної комерції, підкреслює важливість її підтримки державою в аспекті удосконалення нормативно-правового захисту комерційної інформації, подальшої деталізації процедур позасудового та судового вирішення спорів, зокрема, щодо надання переваг стороні, яка володіє правом власності на інформацію [7, с. 90].

Включення інформації в економічний оборот не єдиний фактор, що обумовлює необхідність врегулювання права власності на інформацію. Іншими тенденціями, що обумовлюють актуальність проблеми права власності на інформацію, є необхідність захисту прав та інтересів особи, суспільства і держави в інформаційній сфері, поглиблення протиріччя між принципом свободи обігу інформації та таємницею особистого життя людини, захистом персональних даних; наявністю значної кількості інформаційних ресурсів, що створюються державними органами та органами місцевого самоврядування за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів тощо.

Водночас, у вітчизняній та зарубіжній юридичній науці питання щодо права власності на інформацію є досить дискусійним. Так, О. Кохановська вважає, що поняття “право власності на інформацію”, яке безпідставно набуло за часів розробки національного законодавства широкого використання, не може застосовуватися до нематеріального блага особливого роду, яким є інформація [8, с. 8].

Іншої концепції дотримується В. Брижко, який зазначає, що в умовах активного розвитку процесів інформатизації інститут права власності повинен поширюватися і на інформацію, зокрема на персональні дані [9, с. 373].

Російський науковець В. Копилов пропонує розглядати інформаційну власність як комплексний інститут, що забезпечує закріплення права володіння конкретною інформацією, який базується на застосуванні в конкретних умовах і в конкретних випадках інститутів речової, інтелектуальної та інвестиційної власності [10, с. 3]. Він, в якості визначення поняття права інформаційної власності, пропонує наступне: “Під

правом інформаційної власності розуміється право власності на виключне право використання змісту інформації, відображеної в конкретному екземплярі інформаційного об’єкта, який підтверджує це виключне право” [11, с. 195].

Відома російська дослідниця інформаційного права І. Бачило вважає термін “інформаційна власність” юридично некоректним і правильним вважає необхідність комплексного застосування інститутів речового права та інтелектуальної власності до відносин інформаційної власності із врахуванням специфіки цих відносин [12, с. 11].

На нашу думку, в процесі дослідження інституту права власності на інформацію слід виходити з того, що:

по-перше, право власності на інформацію не є ключовим в характеристиці інформації як об’єкта правовідносин. Домінуючими категоріями, які визначають юридичну природу інформації, є право на інформацію та правовий режим інформації;

по-друге, право власності можна застосовувати тільки до певних видів інформації. Інформація постійно супроводжує процес життєдіяльності соціуму і природи, при цьому, багато її видів, що знаходяться в обігу, не містять якостей, які б давали підстави для поширення на неї права власності. Існують також види інформації, які є суспільним надбанням або відображенням природних явищ і привласнити їх неможливо ні технічно, ні юридично. В той же час значна кількість інформації потребує високого рівня правового захисту, який можливо забезпечити застосувавши до неї режим права власності;

по-третє, право власності на інформацію виникає на підставі специфічних юридичних фактів;

по-четверте, правомочність власника інформації досить часто носить номінальний характер. Так, фактичне володіння особою тією чи іншою інформацією не заважає іншим особам користуватися нею чи розпоряджатися поза волею власника.

Аналіз правового закріплення права власності на інформацію в Україні дає підстави стверджувати, що його основи закладено на конституційному рівні. Так, в статті 41 Конституції України передбачено, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності [13]. Слід звернути увагу на те, що в Конституції термін “власність” не пов’язується виключно з матеріальними об’єктами, а поширюється і на результати інтелектуальної, творчої діяльності. В той же час, результати інтелектуальної діяльності в залежності від наявності або відсутності в ній елементів творчості можуть належати як до об’єктів інтелектуальної власності, так і знаходитись поза нею. Як цілком слушно зазначає О. Кохановська, інформація у значному своєму обсязі утворюється і без елементу творчості, оскільки інакше слід було б говорити тільки про право інтелектуальної власності і проблема інформаційного права відпала б сама собою [14, с. 78]. Нормативне підтвердження цього знаходимо в Законі України “Про авторське та суміжні права”, який визнає бази даних об’єктом авторського права тільки у випадку, коли підбір і розташування складових частин яких та їх упорядкування є результатом творчої праці [15]. Таким чином, Конституція України, прямо не оперуючи поняттям “право власності на інформацію”, побічно допускає існування цього правового інституту.

В поточному законодавстві право власності на інформацію визначено Законом України “Про інформацію”, який трактує його як врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження інформацією [16]. При цьому закон не вказує на належність відносин інформаційної власності до сфери виключно цивільно – правового регулювання, на відміну, наприклад, від закону Російської Федерації “Про інформацію, інформатизацію і захист інформації”, який передбачає, що

відносини з приводу права власності на інформаційні ресурси регулюються виключно цивільним законодавством [17, с. 15].

Слід зазначити, що в Україні галузева належність інформації як об'єкта права загалом, і як об'єкта права власності зокрема, визначена нечітко. В Класифікаторі галузей законодавства України, який затверджений наказом Міністерства юстиції України від 2 червня 2004 р. № 43/5, інформація, в тому числі право власності на інформацію, включені в групу законодавства під назвою “Зв'язок, інформація та інформатизація” [18], що на сьогодні явно не охоплює всю різноманітність інформаційно-правових відносин.

В системі законодавства України інформація найчастіше використовується в цивільно-правових та адміністративно-правових відносинах. В той же час виникнення нових видів інформаційних відносин, в рамках предмету регулювання традиційних галузей права, формують проблему виділення інформаційного права в окрему галузь.

Предметна самостійність інформаційних відносин найбільш чітко проявляється в процесах юридичного опосередкування інформаційної власності. Спроба віднести регулювання відносин інформаційної власності до сфери цивільного права вступає в суперечку з нормативним закріпленням предмету цивільного права. Так, ст. 1 Цивільного кодексу України відносить до предмету цивільно – правового регулювання тільки дві групи відносин – особисті немайнові та майнові, які засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні та майновій самостійності їх учасників. А норма-дефініція ст. 316 цього ж Кодексу визначає право власності як право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. При цьому за річ вважають предмети матеріального світу, а за майно – окрему річ, сукупність речей або майнові права та обов'язки.

В той же час, Цивільний кодекс України поширює право власності на окремі об'єкти, які мають інформаційну природу. Так, ст. ст. 303, 306 Цивільного кодексу України закріплюють право власності фізичної особи на документи, фотографії, щоденники, інші записи, особисті архівні матеріали, листи, телеграми та інші види кореспонденції [19]. Привертає увагу те, що до об'єктів права власності включено не саму інформацію, а форми її матеріалізації, що, на наш погляд, є концептуальною помилкою. Цінність інформації особистого характеру, яка міститься, наприклад, в документі, визначається не якістю паперу, його форматом чи затратами на його виготовлення, а змістом. І якщо зазначені вище норми Цивільного кодексу України спрямовані на захист саме змістовного аспекту інформації особистого характеру, то вони не досягають мети, оскільки у випадку, коли крадіжка інформації відбудеться шляхом копіювання документа, притягнути до відповідальності порушника за ст. 185 Кримінального кодексу України (крадіжка) неможливо. А застосування в такому випадку ст. 182 Кримінального кодексу України, диспозиція якої забороняє збирання, зберігання, використання або поширення конфіденційної інформації про особу, також пов'язане з рядом проблем.

Активний розвиток системи економічних відносин потребує закріплення інформації в якості предмета цивільного обороту, тобто товару. Однак, в діючому законодавстві України знаходимо ряд пропусків та неузгодженостей. Так, ст. 39 Закону України “Про інформацію” передбачає, що цивільним законодавством регулюється інформаційна діяльність, в результаті якої виникають об'єкти товарних інформаційних відносин – інформаційна продукція та інформаційні послуги.

В Цивільному кодексі України товарні відносини регулюються нормами інституту зобов'язального права, зокрема, главою 54 “Купівля-продаж”. При цьому цивільне законодавство трактує товар виключно в якості матеріального об'єкта. Так, ст. 655 Цивільного кодексу України передбачає, що за договором купівлі-продажу одна сторона

(продавець) передає або зобов’язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов’язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму. Подальші статті Цивільного кодексу України деталізують матеріальні характеристики товару – кількість, якість, асортимент тощо.

Поточне законодавство, що регулює економічні відносини, також в якості об’єкта товарних відносин розглядає матеріальні явища. Згідно із Законом України “Про захист економічної конкуренції”, товар – це будь-який предмет господарського обороту, в тому числі продукція, роботи, послуги, а також документи, що підтверджують зобов’язання та права (зокрема цінні папери) [20]. В Законі “Про зовнішньоекономічну діяльність” передбачено, що товар – це будь-яка продукція, послуги, роботи, права інтелектуальної власності та інші немайнові права, призначені для продажу (оплатної передачі) [21]. В Законі України “Про рекламу” за товар вважаються будь-які предмети господарського обігу, в тому числі продукція, роботи, послуги, цінні папери, об’єкти права інтелектуальної власності [22]. Ще більш ускладнюють термінологічну неузгодженість законодавчі дефініції понять “продукція” та “послуга”. Так Закон України “Про захист прав споживачів” під продукцією розуміє будь-які виріб (товар), роботу чи послугу, що виготовляються, виконуються чи надаються для задоволення суспільних потреб, а послугою – діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб [23].

Відсутність чіткого нормативного закріплення інформації в системі товарних відносин свідчить про те, що законодавство відстає від розвитку інформаційної економіки, оскільки на практиці інформація давно знаходиться в економічному обороті і є предметом цивільно-правових угод.

Досить прогресивною у зв’язку з цим є стаття 173 Господарського кодексу України, яка зазначає, що господарське зобов’язання – це зобов’язання, що виникає між суб’єктом господарювання та іншим учасником відносин у сфері господарювання, в силу якого один суб’єкт (зобов’язана сторона, у тому числі боржник) зобов’язаний вчинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб’єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо), або утриматися від певних дій, а інший суб’єкт (управлена сторона, у тому числі кредитор) має право вимагати від зобов’язаної сторони виконання її обов’язку [24].

Діюче господарське законодавство України відносить також інформацію до нематеріальних активів суб’єктів господарювання. Зокрема, інформація (наприклад, геологічна) може використовуватись як частина внеску до статутного фонду під час створення підприємств [25]. В постанові Верховної Ради України від 27 червня 1995 р. № 247/95-ВР “Про затвердження Правил застосування Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” до нематеріальних активів віднесено, такі об’єкти як гудвіл (комплекс заходів, спрямований на збільшення прибутку підприємства, без відповідного збільшення активних операцій, включаючи використання кращих управлінських здібностей, нові технології), програмне забезпечення обчислювальної техніки тощо [26].

Таким чином в цивільному та господарському законодавстві закріплено окремі види інформації, на які поширюється режим права власності. Ці інформаційні об’єкти є предметом цивільного обороту і характеризуються, перш за все, комерційною цінністю, здатністю приносити прибуток, тобто є економічно ефективними.

Водночас, інформаційні процеси відбуваються в інших сферах суспільної життєдіяльності, не менш важливих ніж економіка. Так, в сфері публічних відносин, пов’язаних із виконанням державою однієї із основних функцій – управлінської, циркулює значна

кількість інформації, різноманітної за видами, галузями, джерелами тощо. Закон України “Про інформацію” визначає вісім видів інформації, чотири з яких мають безпосереднє відношення до адміністративно-правових відносин – це статистична, адміністративна, правова та інформація про діяльність державних органів влади та органів місцевого самоврядування [27]. Два інші види інформації – масова та соціологічна виконують функцію комунікації адміністративної системи з іншими суспільними інституціями та суб’єктами.

При цьому із названих вище видів інформації, що є об’єктом адміністративно-правових відносин, чітко врегульовані відносини щодо права власності тільки на статистичну інформацію. По-перше, Закон України “Про державну статистику” дає дефініцію статистичної інформації, по-друге, відносить її до державної власності, по-третє, закріплює за державними органами статистики право оперативного управління статистичною інформацією, по-четверте, закріплює основи правового режиму цієї інформації [27].

Однак статистична інформація характеризує кількісні показники явищ і процесів, які в тій чи іншій мірі стосуються державно-управлінської діяльності. Проте державне управління – явище високо динамічне, яке спирається на значні обсяги різноманітної інформації. Як зазначає Г. Атаманчук, управлінські процеси не що інше, як пошук, фіксація, аналіз, оцінка, закріплення, поширення соціальної інформації [28, с. 268].

Аналіз чинного законодавства України дає підстави стверджувати, що правове регулювання відносин в цій сфері має ряд недоліків. Так, в системі адміністративно – правових відносин інформація досить часто акумулюється у вигляді різноманітних державних реєстрів та фондів, більшість яких доцільно було б віднести до категорії адміністративних даних. Однак Закон України “Про інформацію” розуміє під адміністративними даними офіційні документовані дані, що дають кількісну характеристику явищ та процесів, що відбуваються в економічній, соціальній, культурній, інших сферах життя і збираються, використовуються, поширюються та зберігаються органами державної влади (за винятком органів державної статистики), органами місцевого самоврядування, юридичними особами відповідно до законодавства з метою виконання адміністративних обов’язків та завдань, що належать до їх компетенції. З цього визначення випливає, що адміністративна інформація: по-перше, визначається тільки в кількісних показниках; по-друге, є результатом інформаційної діяльності як органів законодавчої, виконавчої і судової, місцевого самоврядування, так і юридичних осіб публічного і приватного права; по-третє, використовується виключно для виконання адміністративних функцій.

Ще більше звужує поняття адміністративних даних Закон України “Про державну статистику”, який трактує їх як дані, отримані на підставі спостережень, проведених органами державної влади (за винятком органів державної статистики), органами місцевого самоврядування та іншими юридичними особами відповідно до законодавства та з метою виконання адміністративних обов’язків та завдань, віднесених до їх компетенції.

Насправді зміст багатьох реєстрів значно ширший, ніж кількісні показники тих чи інших явищ та процесів, а їх функціональне призначення не обмежується використанням виключно для здійснення адміністративних функцій. Наприклад, Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців створений з метою забезпечення органів державної влади, а також учасників цивільного обороту достовірною інформацією про юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців [29]. При цьому право на отримання інформації з реєстру має будь-яка особа, без вказівки на мету, з якою вона отримується. До того ж, активне формування державних реєстрів призводить до виникнення таких нових суб’єктів правовідносин як утримувачі, адміністратори, реєстратори та користувачі реєстрів.

Іншою проблемою правового регулювання інформаційних відносин в адміністративній сфері є закріплення переліку підстав виникнення права державної власності на інформацію. Не викликає заперечень норма ст. 38 Закону України “Про інформацію”, згідно з якою інформація, створена на кошти державного бюджету, є державною власністю. Однак досить суперечливим є правило, встановлене цією ж статтею, яке передбачає, що інформацію, створену на правах індивідуальної власності, може бути віднесено до державної власності у випадках передачі її на зберігання у відповідні банки даних, фонди або архіви на договірній основі. Такий порядок суперечить юридичній природі договору зберігання, оскільки, передача того чи іншого об’єкта на зберігання не змінює власника.

Висновки.

Таким чином, в українському законодавстві закладено основи права власності на інформацію. Найчіткіше це право врегульовано в Законі України “Про науково-технічну інформацію”, ст. 6 якого визначає науково-технічну інформацію об’єктом права власності і дає перелік підстав її виникнення: створення науково-технічної інформації своїми силами і за свій рахунок; виконання договору про створення науково-технічної інформації; виконання будь-якого договору, що містить умови переходу права власності на інформацію до іншої особи [30].

У зв’язку з активним розвитком інформаційного суспільства на законодавчому рівні слід додатково врегулювати ряд проблем, пов’язаних із правом власності на інформацію, зокрема, чітко визначити його зміст, правомочність власника та інших суб’єктів інформаційних відносин, методику визначення вартості інформації, що може бути предметом подальших наукових досліджень.

Використана література

1. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102.
2. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс ; [пер. с англ.] ; под научн. ред. Шкаратана О.И. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 717 с.
3. Ракитов А.И. Наш путь к информационному обществу // Теория и практика общественно-научной информации. – М. : ИНИОН. – 1989. – 232 с.
4. Кристофер Мей. Інформаційне суспільство / Мей Кристофер ; [пер. з англ.]. – К. : “К.І.С.”, 2004. – 220 с.
5. Тапскотт Дон. Електронно-цифрове общество / Дон Тапскотт ; [пер. с англ.]. – М. : “Рефл-бук”, 1999. – 432 с.
6. Варганова Е.Л. Медиаэкономика в информационном обществе // Информационное общество. – 2005. – № 1. – С. 23-27.
7. Брижко В. Електронна комерція : правові засади та заходи удосконалення : монографія / В. Брижко, А. Новицький, М. Швець ; за ред. члена-кореспондента АПрН України М. Швеця. – К. : НДЦПІ АПрН України. – 2008 р. – 149 с.
8. Кохановська О.В. Цивільно-правові проблеми інформаційних відносин в Україні : автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня д.ю.н. / О.В. Кохановська. – К. 2006. – 39 с.
9. Правова інформатика : підручник ; за ред. В. Дурдинця, Є. Моїсєєва та М. Швеця. – [2-е вид. перер. та доп.]. – К. : ТОВ “ПанТот”, 2007. – 524 с.
10. Копилов В. А. К вопросу об информационной собственности // Научно-техническая информация. Организация и методика информационной работы. – 1998. – № 3. – С. 3-6.
11. Копылов В.А. Информационное право : учебник / В.А. Копылов – М. : Юрист, 1999. – 512 с.

12. Бачило И.Л. Информация как объект отношений регулируемый Гражданским кодексом РФ // Научно-техническая информация. – Серия 1. Организация и методика информационной работы. – 1999. – № 5. – С. 6-14.
13. Конституція України : Офіційне видання. – К. : Парламентське вид-во, 2008.
14. Кохановська О. В. Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві : монографія / О.В. Кохановська – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2006. – 463 с.
15. Про авторське право і суміжні права : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 43. – Ст. 214.
16. Про інформацію : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
17. Погуляев В.В. Комментарий к Федеральному Закону “Об информации, информатизации и защите информации” / В.В. Погуляев, Е.А. Моргунова. – М. : ЗАО Юстицинформ, 2004. – С. 40.
18. Про затвердження Класифікатора галузей законодавства України : Наказ Міністерства юстиції України від 02.06.2004 р. № 43/5. – (Бібліотека баз даних і знань у галузі держави і права : ППС “Законодавство” / НДЦПІ Академії правових наук України). – К., 2008.
19. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
20. Про захист економічної конкуренції : Закон України // Офіційний вісник України. – 2001. – № 7. – Ст. 260.
21. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 29. – Ст. 377.
22. Про рекламу : Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 39. – Ст. 181.
23. Про захист прав споживачів : Закон України / Голос України, від 8 червня 1991 р.
24. Господарський кодекс України : Закон України // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.
25. Про затвердження Положення про порядок розпорядження геологічною інформацією : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.06.1995 № 423 – (Бібліотека баз даних і знань у галузі держави і права : ППС “Законодавство” / НДЦПІ Академії правових наук України). – К., 2008.
26. Про затвердження Правил застосування Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” : Постанова Верховної Ради України від 27.06.1995 № 247/95-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1995. – № 26. – Ст. 197.
27. Про інформацію : Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 48. – Ст. 650.
28. Про державну статистику : Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 43. – Ст. 608.
29. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления : кКурс лекцій / Г.В. Атаманчук. – М. : Омега. – 2004. – 584 с.
30. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців : Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 31, 32. – Ст.263.
31. Про науково-технічну інформацію : Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1993. – № 33. – Ст. 345.

~~~~~ * * * ~~~~~